

IZZIVI PREVAJANJA UMETNOSTNOZGODOVINSKIH BESEDIL V ANGLEŠČINO

Zadnje desetletje si pogosto želimo, da bi sodobna strokovna in znanstvena besedila slovenskih avtorjev, ki se ukvarjajo z zgodovino umetnosti, našla bralce tudi v najširši evropski in svetovni znanstveni skupnosti. Za te namene je v naši dobi angleščina najprimernejši prevodni jezik, čeprav stojita za njim precej drugačna kultura in umetnost od naše srednjeevropske. Že to temeljno neskladje predstavlja številne izzive, ti pa se še stopnjujejo zaradi pomanjkljivih orodij, zlasti slovensko-angleških slovarjev, in odsotnosti slovenskega umetnostnozgodovinskega slovarja s tujimi ustrezniki (ki je v pripravi). Na podlagi dolgoletnih izkušenj sem prišla do spoznanja, da je edini uspešni način, kako priti do kvalitetnega prevoda, še posebno za moje, zelo specifične razprave o preučevanju pohištvene zgodovine, jezikovna analiza pred kratkim objavljenih sorodnih angleških besedil, v katerih lahko ne samo naberemo ustrezne strokovne izraze, ampak iz njih tudi povzamemo uveljavljeni slog pisanja tujih kolegov. Tak način dela je zelo zamuden in prevajalci doslej nanj niso bili pripravljene, zato za svoje članke to opravi sama. Največji izziv pa je vprašanje, ali je mogoče razvijati slovensko različico odličnega angleškega znanstvenega jezika, ki bo skozi naše miselne vzorce in način razmišljanja ter strukturo besedila, ki se je razvila skozi zgodovino slovenskega znanstvenega publiciranja in še posebej umetnostne zgodovine, odseval slovensko kulturo. Svoja razmišljanja bom ilustrirala z nekaj konkretnimi primeri.

prevajanje v angleščino, strokovno izražanje, slog pisanja znanstvenih diskurzov

Over the past decade, Slovene authors of technical and academic texts on art history have often wanted to reach a wider audience among European and worldwide academic circles. To achieve that, the most suitable translation language is now English, even though there stands behind it a considerably different culture and art to that of Central Europe. From this fundamental difference there arise a number of challenges that are getting larger due to the lack of suitable tools, especially a Slovene-English dictionary, and the absence of a Slovene art-historical dictionary with foreign equivalents (now in preparation). On the basis of lengthy experience, I have come to the conclusion that the only acceptable way to arrive at a quality translation – especially in my highly specific field of the history of furniture – is via analysis of recently published contemporary English texts, in which can be found not only appropriate technical expressions, but also the established style of writing of foreign experts in the field. This way of working is very time-consuming and, until now, translators have not been willing to adhere to it, so I tackle the translations of my articles myself. The biggest question is whether it is possible to develop a Slovene variant of the excellent English technical language which could reflect, through the medium of the way of thinking and of structuring texts that has developed during the history of Slovene academic writing, Slovene culture. I shall illustrate my thinking with some specific examples.

translation into English, technical terminology, style of writing academic discourse

Do pred dobrim desetletjem je bila pri nas velika večina umetnostnozgodovinskih besedil raziskovalnega značaja – članki, knjige, razstavniki katalogi – napisana v slovenščini, z zares kratkimi povzetki v nemščini, italijanščini ali celo francoščini. Redka so bila daljša integralna besedila, ki so bila prevedena v tuj jezik in objavljena v tujini.¹ Ker drugje po Evropi in širše ni bilo dovolj prevodov naših besedil, s katerimi bi omogočili tujim kolegom, da se bolje spoznajo z našo umetnostjo in zgodovino in ki bi zbudila resnično zanimanje zanj, so pregledi umetnosti v Evropi praviloma izpuščali slovensko ozemlje. Z ustanovitvijo samostojne države Slovenije so se stvari drastično spremenile. Zanimanje drugih Evropejcev za zgodovino naše umetniške ustvarjalnosti se je zelo povečalo, hkrati smo v zadnjih desetih letih tudi sami začeli precej bolj kot prej vlagati energijo in sredstva še v drugi, enako pomembni pol raziskovalnega dela, namreč v mnogovrstno in pospešeno predstavljanje naše umetnosti in umetnostnozgodovinskih dognanj zunaj domovine. To lahko zares uresničujemo le, če se zavedamo, da morajo skrbno sestavljenim študijam slediti enako ali še skrbneje sestavljeni prevodi, ki čim bolj korektno in posrečeno presadijo v drugo kulturno okolje vsa navedena dejstva in ohranijo isto jezikovno in slogovno raven znanstvenega diskurza kot v slovenščini. Slabi prevodi namreč ne samo zavajajo, ampak delajo naravnost medvedjo uslugo naši vedi in so sramotni tako za pisca kot za založnika in nenazadnje prevajalca. V nasprotju z jeziki naših sosedov je angleščina tisti prevodni jezik, ki omogoča, da nagovorimo ves svet. Naše ciljno bralstvo so najprej rojeni angleški, ameriški in drugi v angleščini zrasli kolegi preučevalci, potem angleško beroči kolegi v najširši mednarodni znanstveni skupnosti, pa seveda tudi vsi drugi izobraženi in kultivirani bralci angleških besedil o umetnosti po svetu. Zato moramo svoje tekste tudi dopolnjevati s podatki, ki jih slovenski bralci ne potrebujejo.

Poglejmo oba ključna elementa prevajanja umetnostnozgodovinskih besedil – strokovno izrazje in slog pisanja z izbiro ustreznih besed, skladnje in tona. Ni dvoma, da se z vpenjanjem v mednarodno preučevanje intenzivneje razvija tudi domača veda, poglobljajo se domače raziskave. Opažamo, da so tudi slovenske razprave v jezikovnem in slogovnem smislu sestavljene vse bolj skrbno. Prvi pogoj za uspešen umetnostnozgodovinski prevod je prav jasen, razumljiv, koncizen slovenski izvirnik. V besedilu, ki je namenjeno prevajanju, je pisec toliko bolj prisiljen svoje misli oblikovati natančno, jih logično razviti in odpraviti dvoumnosti, predvsem pa se mora posvetiti rabi ustreznih *strokovnih izrazov*.

Pri soočanju slovenskega strokovnega izrazja z angleškim se večkrat pojavi negotovost, saj so ustaljeni angleški in slovenski termini in besedne zveze pogosto odraz dveh zelo različnih kultur. Večinoma nimamo pravega odgovora na vprašanje, zakaj se je v prvem jeziku uveljavil nek določen izraz in v drugem drugačen;

¹ Največ je publikacij v nemščini, na primer avtorjev Damjana Prelovška (npr. *Josef Plečnik: Wiener Arbeiten von 1896 bis 1914*, Wien: Tosch 1979), Sergeja Vrišerja (npr. *Barockplastik in Slowenien*, Wien: Scholl 1971) in Janeza Höflerja (npr. *Die gotische Malerei Villachs: Villacher Maler und Malerwerkstätten des 15. Jahrhunderts*, Villach: Museum der Stadt 1981).

najbrž gre zgolj za tradicijo. Prvi primer: umetniški odtis (največkrat na papirju) v različnih tehnikah v slovenščini imenujemo *grafika*, v angleščini pa *print*. Drugi primer: pohištvo, izdelano iz prepletenih rastlinskih stebelc, imenujemo v različnih jezikih zelo različno – v slovenščini *pleteno pohištvo* (poudarjeno je pletenje šibja), v angleščini *wicker furniture* (izhajajoč iz besede *vika*, ki po švedsko pomeni kriviti, poudarjeno je krivljenje šibja), v nemščini pa *Korbmöbel*, torej košarasto pohištvo (poudarjena je košaram podobna oblika). Te izraze je pač treba poznati, to pa je mogoče le tako, da redno spremljamo (najnovejšo) strokovno literaturo z določenega področja. Jezik je seveda odsev geografskih, zgodovinskih, kulturnih, socialnih, religioznih in drugih okoliščin, v katerih se je nek narod razvijal in živi. S prevodi iz nemščine, italijanščine, madžarščine in hrvaščine angleščina vse bolj sega tudi v naše srednjeevropsko kulturno okolje. Tako si včasih lahko prav dobro pomagamo tudi z odličnimi prevajalskimi rešitvami, ki so nastale ob soočenju omenjenih jezikov z angleščino. In ker so jo vsaj za določen del sporazumevanja – med drugim v znanstvene namene – prevzeli mnogi narodi, se tudi na umetnostnozgodovinski ravni razvija v zelo širokem spektru in zelo intenzivno. V angleškem jeziku je na voljo široka paleta različnih terminoloških slovarjev in leksikonov,² ki se oblikujejo že desetletja, pa tudi ogromno umetnostnozgodovinske literature, skozi katero se je zgradil in se ves čas dograjuje nabor ustreznih strokovnih izrazov. Pa vendar ne gre vse gladko. Dileme so tako na primer pri prevajanju nemške besede *Gesamtkunstwerk*, ki se je uveljavila kot izraz za zlitje različnih oblik umetnosti, slikarstva, arhitekture, besed in glasbe, sprva v Wagnerjevih glasbenih dramah, pozneje tudi kot oznaka baročnih sakralnih spomenikov in sodobne umetnosti. V slovenščini smo predhodnikom hvaležni za posrečeni izraz *celostna umetnina*, medtem ko v angleščini nikakor nismo zadovoljni s *total work of art*, *total design* ali *unified style*, ker imajo neprijeten prizvok totalitarizmov ali pa so občuteni kot »prazni« izrazi. Strastne razprave o pravem angleškem izrazu za *Gesamtkunstwerk*, ki bi zaobjel vse vsebinske nianse, se raztezajo dobesedno čez vso zemeljsko oblo.

Medtem slovenska umetnostnozgodovinska terminologija raste precej nežneje. Maloštevilni raziskovalci težko pokrivamo vse raznolike zvrsti umetnosti. Ob novih dognanjih in interpretacijah se morajo nujno preverjati in posodabljati že ustaljeni izrazi, ob odpiranju doslej domala nedotaknjenih umetnostnih področij pa smo pred nalogo, da izoblikujemo popolnoma nove termine. Kljub živahnemu razvoju naše vede žal ne prihaja do širših terminoloških debat. S temi težavami se zlasti soočajo v delovni skupini, v kateri pri Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša pri ZRC SAZU pripravljajo slovenski umetnostnozgodovinski terminološki slovar. Ob

²Le nekaj naslovov: Henry H. Saylor, *Dictionary of Architecture*, New York: J. Wiley and sons 1964; Edward Lucie-Smith, *The Thames and Hudson Dictionary of Art Terms*, London: Thames and Hudson 1984; Herald Osborne, *The Oxford Companion to Art*, Oxford: Clarendon Press 1988; Ralph Mayer, *Collins Dictionary of Art Terms & Techniques*, Glasgow: HarperCollins 1993; Diane Apostolos-Cappadona, *Dictionary of Christian Art*, Cambridge: The Lutterworth Press 1995.

januarja 2006 odprti mednarodni razstavi o evropski umetnosti v zadnjem desetletju 19. in prvem desetletju 20. stoletja, na primer, smo se pogovarjali, kako bi jo naslovlili. Drugod, kjer je ta razstava že gostovala, so umetnostnemu slogu, ki se je razvil v tem času, dali ime *art nouveau*, čeprav se je v različnih deželah že v času svojega trajanja imenoval različno, v Nemčiji *Jugendstil*, v Italiji *stile liberty*, v Španiji *Modernismo*, v Avstriji in ponekod tudi v Nemčiji *Sezession*. Slovenska umetnost tega časa je bila seveda tesno povezana z Dunajem in jo že več desetletij tako kot drugje po nekdanji Avstro-Ogrski imenujemo secesija, čeprav bi ta izraz lahko prevedli tudi z *odcepitev* ali kaj podobnega. Bili smo torej pred dilemo, ali naj prihajajočo razstavo imenujemo kar *art nouveau* ali pa celo dobesedno prevedemo v *nova umetnost*, čeprav ne ena ne druga besedna zveza pri nas nista domači. Precej enostavnejši je naslednji primer: obdobju pred secesijo, ki se pri nas in drugje v srednji Evropi imenuje *historizem*, saj so se takrat znova oživiljali umetnostni slogi prejšnjih zgodovinskih obdobj, gotike, romanike, baroka itd., v angleščini rečejo precej drugače: *revival*.

Splošno besedišče

Ko prevajamo slovensko besedilo, je naš cilj zelo jasen: našo zgodovino in umetnost čim bolj približati in narediti razumljivo drugim kulturnim okoljem. Mimogrede, nikakor ne smemo pozabiti na dosledno prevajanje opomb in bibliografskih enot. Za prevod besedila iščemo angleške besede, ki bodo kar najbolj označevale naše objektivne posebnosti, npr. najrazličnejše oblike strukturiranja družbe skozi zgodovino na Slovenskem, pa tudi naša subjektivna občutenja in zaznavanja, ki se zrcalijo v umetnosti. Tehtamo posamezne besede in sploh besedišče, ki se bo najbolj približalo našemu razumskemu razvijanju misli in tudi subtilnejšim podtonom in bo hkrati razumljivo bralcu, ki je navajen drugačnih pristopov k predstavljanju in analiziranju določene umetnostne tematike. Pri iskanju primernih besed potrebujemo osnovni pripomoček, ki pa je zaenkrat še precej pomanjkljiv, nimamo namreč res kvalitetnega in vsestranskega splošnega slovensko-angleškega slovarja. Največji, Gradov slovar z Leemingovimi izboljšavami,³ denimo, je le za silo, saj skoraj ne presega ravni pogovornega jezika. Že za besedo *znanstven* ponuja samo ustreznico *scientific*, čeprav se za humanistične vede v anglosaškem svetu uporablja beseda *scholarly*.

Slog

Solidno napisano umetnostnozgodovinsko besedilo v angleščini mora ustrezati karseda visokim kriterijem pisanja tega največjega svetovnega raziskovalnega jezikovnega območja, ki se razvija že stoletja. Zavedati se moramo, da rojeni angleški govorniki tako kot mi slovenski dolga leta pilijo svoj osebni slog in se trudijo

³ Anton Grad, Henry Leeming, *Slovensko-angleški slovar*, Ljubljana: DZS 2004.

zadostiti splošno sprejetemu slogu pisanja strokovnih in znanstvenih razprav, ki zahteva jasno in pregledno zgradbo besedila brez ponavljanj, razumljivost, tekočo pripoved, izbranost besedišča, racionalnost v argumentiranju, ustrezno rabo ločil,⁴ skrajno natančnost pri opombah in bibliografiji in še mnogo drugega. Ne glede na to, da gre za prevode, morajo tudi naša besedila, če jih hočemo objavljati v tujini ali za tujino, ustrezati vsem tem kriterijem.

Slovenska umetnostnozgodovinska besedila nastajajo in se razvijajo že dobro stoletje. Njihov velik del je tradicionalno zastavljen precej literarno. Nekoč Izidor Cankar, danes Emilijan Cevc, Milček Komelj⁵ in Miklavž Komelj in drugi pisci likovno umetnost predstavljajo s pristno literarno rahločutnostjo, ki je v angleški umetnostnozgodovinski literaturi najdemo mnogo manj. Poetičnost je morda vezana le na talent posameznikov, vendar lahko rečemo, da je tudi slog pisanja mnogih drugih slovenskih umetnostnih zgodovinarjev, vključno z mano, zelo pripoveden in z mnogimi podredji in podtoni včasih celo razkošen. Takega je težko prevajati, ker ga je treba umestiti v angleški prostor, torej v jezik kulture, ki je naravnana na abstrahiranja, praktičnost in poudarjeno jedrnatost.

Pot k dobrim prevodom

Moje izkušnje ob urejanju *Zbornika za umetnostno zgodovino* in več razstavnih katalogov Narodnega muzeja Slovenije ter pri pisanju in prevajanju lastnih člankov za domače in tuje strokovne in znanstvene časopise in druge publikacije so zelo različne. Najslabši so seveda skoraj popolnoma kalkirani izdelki. Pri tandemih slovenski prevajalec in angleški lektor se besedišče in skladnja običajno izboljšata, vendar ustreznega sloga znanstvenega besedila tudi ti prevodi običajno ne dosegajo. Samo po sebi je seveda umevno, da mora pri prevajanju ves čas dejavno sodelovati avtor izvirnika. Tudi če je izvirnik slogovno uravnotežen, pa mnogo prevajalcev nezavedno prehaja iz ene v drugo besedilno zvrst.

Najzanesljivejši način za nastanek odličnega prevoda je angažiranje rojenega in lingvistično izobraženega angleškega govorca z znanjem slovenščine, ki je zares doma tudi v umetnostni zgodovini. Praviloma se namreč najbolje prevaja v materinščino. Podobno sposobnost vživljanja iz ene v drugo kulturo imajo tudi prevajalci iz dvojezičnih družin in tisti, ki so v različnih življenjskih obdobjih dolgo izmenično bivali v angleško in slovensko govorečem izobraženem okolju. Tudi Slovenci, ki stalno živimo v domovini, lahko s potrpežljivo analizo najnovejših istovrstnih angleških tekstov usvojimo določeno besedišče, skladnjo in slog pisanja, kar s pridom uporabimo pri lastnem pisanju in tako dobimo soliden posnetek anglosaškega načina razmišljanja in strukturiranja razprav. Seveda pa je to možno le do določene

⁴ Ločila so pomembna pri natančnem podajanju vsebine, pri izbranih poudarkih in pri ritmičnem oblikovanju besedila. Ilustrativna je knjiga o ločilih v angleškem jeziku avtorice Lynne Truss: *Eats, Shoots & Leaves. The Zero Tolerance Approach to Punctuation*, New York: Gotham Books (Penguin Group) 2004.

⁵ Eden takih primerov je na primer članek Milčka Komelja o Stanetu Mikužu (Dr. Stane Mikuž. Ob odkritju spomenika v Šmarju, *Ampak*, št. 11, november 2005, str. 46–47).

mere. In prav je tako, saj nismo Angleži, ampak Slovenci in hočemo to tudi ostati. Zato je pravi izziv v vprašanju, ali je mogoče skozi kvalitetno angleško besedišče in skladnjo ohraniti slog slovenskih besedil, tako na osebni ravni kot na ravni, ki poleg slovenskih slogovnih in mišljenjskih posebnosti odseva tudi zgodovinski razvoj umetnostnozgodovinske vede pri nas. Po definiciji vsak prevod povezuje kulture, ne gre torej za ali-ali, ampak za in-in princip. Z vztrajnim dvigovanjem vsestranske kvalitete slovenskih razprav, v katerih bomo načrtno razvijali domačo strokovno terminologijo, in s skrajno skrbno in premišljeno izdelanimi prevodi v angleščino bomo sčasoma lahko ugotovili, da naše raziskave postajajo vse bolj iskane in da svet intenzivno odkriva in poglobljeno spoznava našo umetnost in umetnike. Mislim, da smo na pravi poti.